

Ю. Г. Маліцька

ОСОБЛИВОСТІ ГЕОСТРАТЕГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У XVIII СТ.

Проаналізовані основні віхи геостратегічної політики Російської держави протягом XVIII ст. у контексті реалізації нею геополітичної концепції та здійснення колонізаційної політики.

Проблема особливостей геостратегічної політики Російської держави протягом XVIII ст. отримала широке висвітлення у науковій літературі під різними кутами зору в залежності від напрямків та аспектів дослідження. Отже, немає необхідності аналізувати всю історіографічну традицію з даної тематики, оскільки вона суттєво відрізняється в залежності від досліджуваних аспектів. Відносно напрямку даного дослідження варто згадати праці дореволюційних дослідників Д. Багалія, А. Скальковського, Г. Писаревського, В. Семенова-Тянь-шаньського¹; здобутки радянських істориків – О. Дружиніної, В. Кабузана, В. Наулко, Г. Некрасова²; наукові доробки сучасників – Н. Шушлянникової, А. Каппелера, І. Плева³. Метою даної статті є висвітлення особливостей геостратегічної політики Російської держави зазначеного періоду. Завдання статті наступні:

- 1) охарактеризувати реалізацію геостратегічних задумів держави з територіального розширення кордонів;
- 2) висвітлити особливості освоєння та колонізації приєднаних земель;
- 3) проаналізувати процес формування поліетнічності півдня імперії.

Зовнішньополітичний вектор Росії протягом XVIII ст. був обумовлений розв'язанням геостратегічно значущих завдань, висунутих царатом ще у XVII ст., а саме вирішенням шведської, польської і турецької «проблем». Поряд з цим Росія мала намір стати «європейським

балансом», підтримувати міжнародний престиж, здобутий Росією за часів Петра I⁴. Геополітична стратегія Росії XVIII ст., частково успадкована ще з часів Івана Грозного, отримала своє остаточне оформлення у XVII ст. Саме Іван Грозний вперше висунув намір розширити кордони держави до узбережжя Балтійського моря. Однак через економічну та військову відсталість Росії реалізувати подібні зухвали наміри у XVI–XVII ст. було неможливим. Головною метою Російської держави у Північній війні зі Швецією (1700–1721 рр.) був вихід до берегів Балтійського моря. Північна війна визріла із суперечки інтересів європейських держав, а особливо з тієї обставини, що шведське домінування у Прибалтиці ускладнювало російській зовнішній торгівлі вихід до берегів Балтійського моря⁵. В результаті цієї війни Швеція одержала поразку і, як наслідок, 30 серпня 1721 р. у Ништадті був підписаний мирний договір між двома країнами⁶. Шведи поступилися Росії Інгерманландією, Ліфляндією (з Ригою), Естляндією (з Ревелем і Нарвою), південно-західною Карелією. Крім того, до Росії переходили у «власність» морське узбережжя від Виборга до Риги та острови Езель, Даго, Моон⁷. Швеція в свою чергу зберегла Фінляндію та отримала грошову компенсацію за Ліфляндію⁸. В результаті Північної війни Швеція втратила майже всі свої території та з домінуючої на Балтиці держави перетворилася в державу середнього рангу. Незадоволена подібною розстановкою сил, намагаючись взяти реванш у Росії, Швеція вже в липні 1741 р. оголосила війну Росії. Однак через невдалі військові операції у Фінляндії Швеція змушена була піти на переговори з Росією. 7 серпня 1743 р. був підписаний Абоський мирний трактат, що встановлював між Росією та Швецією «вічний мир та дружбу» з обов'язком не вступати у ворожі союзи. Швеція передала Росії частину південно-східної Фінляндії, а кордон між цими державами встановлювався по р. Кюммене⁹. Росія закріпила домінування на Балтійському морі та її вплив на внутрішню та зовнішню політику Швеції значно збільшився¹⁰. Останній етап російсько-шведської війни був для шведів неочікувано вдалим. 14 серпня 1790 р. був підписаний Верельський мир на вигідних для Швеції умовах відновлення статус-кво¹¹. Зокрема, на відміну від попередніх мирних договорів, новий договір не надавав царизму формального підґрунтя для втручання у внутрішню політику Швеції¹². Отже, в результаті трьох російсько-шведських війн Росія отримала вихід до узбережжя Балтійського моря.

Наступним, не менш важливим напрямком зовнішньополітичного курсу Росії було південно-західне. Мова йшла про територіальні збільшення імперії. На цьому шляху російська дипломатія зіткнулася

із зацікавленнями ряду країн, особливо в питанні про розподіл Польщі¹³. Остаточне рішення між зацікавленими державами було скріплене в серпні 1772 р., згідно з яким Росія отримала польську частину Лівонії та частину Східної Білорусії. Наприкінці 1768 р. Турція оголосила війну Росії. Згідно з Кучук-Кайнарджийським договором 1774 р., укладеним між Турцією та Росією, остання отримала Кінбурн, Керч, Єникале та Азов, також домоглася визнання незалежності Криму¹⁴. Це дозволило Росії втручатися в кримські справи, що сприяло приєднанню Кримського півострова до володінь імперії у 1783 р. Більше того, у тому ж 1783 р., імператриця оголосила приєднаними до своєї держави окрім Криму Тамань та Кубанський край. Остання російсько-шведська війна та підписання сепаратного миру з Австрією змінили плани Катерини II по відношенню до Турції. У цих умовах похід на Константинополь не міг відбутися, тому Ясський мир 1791 р., підписаний між Росією та Турцією, розширив кордони Росії до Дністра та затвердив односторонній акт про приєднання Криму. Крім того, Турція змушена була поступитися Росії землями між Бугом та Дністром з фортецею Очаків¹⁵. Тож внаслідок реалізації своїх геостратегічних планів Росія в значній мірі розширила кордони у південно-західному напрямку і тепер перед нею стала нагальна проблема – інтегрувати, колонізувати, заселити та освоїти приєднані землі.

Як відомо, колонізація належить до ряду визначних соціокультурних явищ і являє собою процес заселення та господарчого освоєння вільних окраїн держави («внутрішня колонізація»). «Зовнішня колонізація» передбачає заселення населених пунктів за межами країни, звідки вийшли переселенці¹⁶. Теорія колонізації, засновником якої вважається Г. Мериваль, є продуктом Новітнього часу. Вагомий внесок у науковий доробок цієї проблематики внесли Векфільд, Торренс і Гюббе-Шлейден¹⁷.

У результаті сприятливого закінчення для Росії російсько-турецьких війн до її складу ввійшли неосяжні простори Приазов'я, Причорномор'я, Північного Кавказу, внаслідок чого там розгорнулася активна колонізація. Колонізаційні заходи здійснювалися і в інших регіонах – Південне Приуралля, Нижнє Поволжя¹⁸. Неосяжні степові простори на півдні та сході країни не лише не приносили державі ніякої користі, але й були джерелом постійного занепокоєння. Для розв'язання цієї проблеми необхідно було шляхом колонізації включити їх до господарського обігу. Але розраховувати на здійснення цієї мети, покладаючись лише на власні людські резерви, було неможливим: кріпосництво, поширюючись у XVIII ст. і кількісно і якісно, позбавляло

селян вільного пересування¹⁹. Крім того, у справі колонізації околиць Росії поряд із економічними міркуваннями значну роль відігравали політичні мотиви: організація заселення району, зміцнення російського панування, безпека кордонів²⁰. До середини XVIII ст. Росія вже мала досвід освоєння як поволзьких, так і сибірських земель за рахунок внутрішніх людських ресурсів. Не відмовляючись від використання корінного населення країни в освоєнні нових земель, царський уряд звернув увагу на Захід, який у той час також активно впроваджував колонізаційну політику²¹. Тож Росія мала намір у короткі строки включити нові землі в обіг завдяки іноземному людському капіталу²². Уряд вважав, що саме іноземці вплинуть найкращим чином на місцеве населення²³. Сприяння та підтримка переселення іноземців у Росію на державному рівні мали давню традицію²⁴. Тож імператриця Катерина II, якій приписують думку про ввіз у Росію німців та інших іноземців, була лише виконавицею плану, складеного до її царювання²⁵.

Північне Причорномор'я, цей неосяжний, безлюдний та родючий край, за яким закріпилася офіційна назва Новоросія, необхідно було систематично залюднювати, щоб створити там осілого життя та цивільності²⁶. На початковому етапі освоєння краю царизм звернув увагу на військово-стратегічне облаштування земель, збудувавши Дніпровську та Дністровську лінії укріплень, декілька фортець, а також розташувавши в них військовий контингент на випадок неочікуваних воєнних дій²⁷. Укріплення стратегічних позицій Росії у Північному Причорномор'ї після Кучук-Кайнарджийського миру зробило зайвим існування Запоріжжя як заслони проти зовнішніх ворогів. Тож після 3 серпня 1775 р. запорізькі землі були включені до складу двох нових губерній – Новоросійської та Азовської, що були створені на півдні країни з колишньої Новоросійської губернії, нових просторів та земель Війська Донського²⁸. Окрім господарського освоєння краю, урядова колонізація мала на меті його територіально-адміністративну уніфікацію²⁹.

Як відомо, з царювання Катерини II розпочинається новий етап колонізаційної політики держави, який характеризувався початком планоірної, організованої колонізації Росії. Зі сходженням на російський престол імператриця Катерина II згідно з маніфестами від 4 грудня 1762 р. та 22 червня 1763 р. дозволила всім іноземцям, окрім євреїв, «в імперію нашу в'їзжать и селиться, где только пожелают...» з метою найшвидшого освоєння «найвыгоднейших к населению и обитанию рода человеческого полезнейших мест, до сего еще праздно остающихся», надра яких «скрывают неисчерпаемые богатства раз-

них металлов», де вдосталь «лесов, рек и озер и в коммерции подлежащих морей довольно, то и к размножению многих мануфактур, фабрик и прочих заводов способность великая...»³⁰ Однак ця енергійна колонізаційна робота була спрямована переважно лише на Нижнє Поволжя. Що стосується Новоросії, то до появи в ній Потьомкіна вона була виключена зі сфери діяльності тих установ, які керували іноземною невоєнною колонізацією. Причиною подібного явища є та обставина, що іноземний (переважно німецький) колонізаційний елемент міг бути, на думку уряду, непридатним за своїми мирними схильностями для тих умов прикордонного життя, які були характерні для Новоросії до укладання Кучук-Кайнарджийського миру³¹. Порівняний спокій, який настав після цього миру, сприяв зміні вектора іноземної невоєнної колонізації у нове русло – в Новоросію³².

22 березня 1764 р. був затверджений «План про роздачу в Новоросійській губернії казенних земель до їх заселення», на основі якого приватним особам роздавалися землі «для заселения, скотоводства и насаждений» в наступних губерніях: Катеринославській, Херсонській і в повітах Дніпровському та Мелітопольському Таврійської губернії³³. В основу заселення Азовської та Новоросійської губерній був покладений спеціальний «Додаток» до Плану 1764 р. Саме цей документ зіграв вирішальну роль у залученні іноземних колоністів у Новоросію³⁴. Кожному з представників народів російський уряд надавав значні пільги, однак умови колонізації для кожної етнічної групи були різними³⁵. Причини еміграції європейців були найрізноманітнішими³⁶. До переселення в Новоросію в якості невійськових поселенців були залучені німці, італійці, шведи, вірмени, болгарини³⁷, молдавани та представники інших етносів. Залучення деяких іноземців (болгарини, молдавани) було природним через їх близькість до колонізованих просторів. Поява ж інших (італійців та шведів) була обумовлена випадковим збігом обставин³⁸. За клопотанням Потьомкіна, 8 березня 1781 р. був виданий указ Катерини II про переселення шведських селян, що мешкали на естляндському острові Даго, у Херсонський повіт у кількості 965 осіб. 1 березня 1782 р. 535 шведів прибули на територію Новоросійського краю, які згодом отримали статус колоністів. У 1783 р. вони заснували Старо-Шведську колонію. В 1790 р. до цієї нечисленної групи шведських селян приєдналася група з 31 особи військовополонених шведів армії Густава III, яка була розбита під час російсько-шведської війни 1788–1790 рр.³⁹ Спочатку вони були розміщені у тюремному таборі у Феодосії на Кримському півострові, а пізніше звільнені за умови оселення у Старо-Шведській колонії.

У 1787–1789 рр. сюди ж прибули 362 німці з Данцига, однак лише кілька сімей осіли тут, а інші заснували біля м. Катеринослава колонію Альт-Данциг. У 1804 р. у Херсонський повіт прибули 16 німецьких лютеранських родин, які переважно були родом із Австрії та Вюртемберга. Південніше Старо-Шведської колонії вони заснували колонію Мюльгаузендорф. У 1806 р. південніше Мюльгаузендорфа була заснована ще одна німецька колонія Шлангендорф, мешканцями якої були 19 родин, більшість з яких походили з Пруссії⁴⁰. Таким чином, на початок ХІХ ст. у Херсонському повіті була створена Шведська округа у складі чотирьох колоній із центром у Старо-Шведській колонії⁴¹.

Причиною еміграції німецького населення з Пруссії, Саксонії, Швейцарії були політичні події в Європі – тривалі війни, що призвели до зубожіння населення⁴². Як відомо, німецька еміграція в Росію була зупинена указом імператора Йосифа ІІ у 1768 р. Документом вводилася заборона еміграції населення з території Римської імперії. Видання указу було обумовлено масовою еміграцією німців у Росію (близько 4000 сімей у 1767 р.). Виходячи з цих обставин, у своїй колонізаційній діяльності Потьомкін міг покладатися лише на німців тих земель, які не входили до Римської імперії⁴³. Особлива роль у німецькій колонізації належала менонітам, які були прихильниками анабаптистського віровчення. Окрім менонітів у Росію переселялися й інші німецькі вихідці: йозефстальські, ямбурзькі та данцигські колоністи⁴⁴. Стосовно романського елементу, то він був незначний: одне поселення швейцарців на Дністровському лимані в Бессарабії (колонія Шабо). План Дюка де-Рішельє про заснування воєнних поселень з французьких емігрантів не був здійснений. Процес єврейської колонізації півдня Російської імперії складається з двох етапів. Перші єврейські колонії з'явилися у 1807 р. – це Велика Сейдеминуха, Бобровий Кут, що мали землеробський характер⁴⁵.

Таким чином, Російська імперія у ХVІІІ ст. розв'язала зовнішньополітичні завдання, висунуті ще у ХVІІ ст., закріпивши своє домінуюче положення на міжнародній арені. Крім того, саме наприкінці ХVІІІ ст. був здійснений стратегічний план розширення кордонів Російської імперії як на північ – до берегів Балтійського моря та південь – до берегів Чорного моря, так і на захід – у результаті трьох розподілів Речі Посполитої. З метою господарського, культурного освоєння та інтеграції новоприєднаних земель держава розпочала колонізаційну політику. Головну роль в освоєнні земель Північного Причорномор'я зіграв місцевий український елемент, але не менш визначальний вплив на хід колонізації мали іноземні колоністи. Російський уряд,

вважаючи, що іноземці-колоністи привнесуть нову європейську хвилю у регіон, створив найсприятливіший для них правовий, соціально-економічний клімат, що відбилося у законодавчих актах. Колонізаційні процеси в Північному Причорномор'ї мали свою особливість. По-перше, колонізація в цих землях, на відміну від земель американського Заходу, мала організований, урядовий характер. По-друге, колонізація південних територій відбувалася у різних формах, пов'язаних із розвитком старих та створенням нових міст і населених пунктів, різноманітними видами господарчої діяльності – землеробством, торгівлею, промисловістю, ремісництвом тощо. По-третє, процес колонізації південних просторів був тісно пов'язаний із утворенням поліетнічного за складом і походженням населення краю. Західно-європейська течія колонізації Новоросії була представлена такими групами переселенців-колоністів, як шведи, німці, французи, італійці, євреї тощо. Таким чином, на початок ХІХ ст. була сформована величезна Російська поліетнічна імперія, яка постала внаслідок кількасотлітньої експансії, що характеризувалася великою етнічною, конфесійною, соціальною, економічною, адміністративною й культурною різноманітністю. Як зазначає німецький історик Андреас Каппелер⁴⁶, наприкінці ХVІІІ – ХІХ ст. Росія була варіантом доіндустріальної європейської багатонаціональної колоніальної імперії з високою структурованою неоднорідністю за різним рівнем розвитку.

Бібліографічні посилання

¹ Багале́й, Д. Колонизация Новороссийского края и его первые шаги по пути культуры / Д. Багале́й. – К., 1889; Скальковский, А. Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае / А. Скальковский. – О., 1848; Скальковский, А. Опыт Статистического описания Новороссийского края / А. Скальковский. – О., 1850. – Ч. 1. География, этнография и народоисчисление Новороссийского края; Писаревский, Г. Г. Из истории иностранной колонизации в России в ХVІІІ в. (По неизданным архивным документам) / Г. Г. Писаревский // Записки Московского археологического института, издаваемые под редакцией А. И. Успенского. – М., 1909. – Т. V; Россия. Полное географическое описание нашего отечества / Под ред. П. П. Семенова-Тяньшаньского. – СПб., 1910. – Т. 14. Новороссия и Крым.

² Дружинина, Е. И. Южная Украина (1800–1825 гг.) / Е. И. Дружинина. – М., 1970; Кабузан, В. М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в ХVІІІ – первой половине ХІХ в. (1719–1858 гг.) / В. М. Кабузан. – М., 1976; Наулко, В. И. Развитие межэтнических связей на Украине (историко-этнографический очерк) / В. И. Наулко. – К., 1975; Некрасов, Г. А. Русско-

шведские отношения и политика великих держав в 1721–1726 гг. / Г. А. Некрасов. – М., 1964.

³ Шушляникова, Н. Розповіді з історії Херсонського краю / Н. Шушляникова. – Херсон, 2003; Каппелер, А. Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад / А. Каппелер; перекл. з нім. Х. Назаревич. – Л., 2005; Плева, И. Р. Немецкие колонии на Волге во второй половине XVIII века / И. Р. Плева. – М., 1998.

⁴ История дипломатии: в 3 т. / Под ред. В. П. Потемкина. – М., 1941. – Т. 1. – С. 278.

⁵ История Швеции / Под ред. А. С. Кана. – М., 1974. – С. 270–271.

⁶ Ништадский мирный договор между Россией и Швецией 30 августа 1721 г. // Россия в XVIII веке // Исторические источники // Хронос // Sema.ru. – Доступный з: <<http://hrono.rspu.ryazan.ru/dokum/1700dok/1721nishtadt.html>>.

⁷ Тарле, Е. И. Северная война и шведское нашествие на Россию / Е. И. Тарле. – М., 1958. – С. 466.

⁸ Всемирная история / Под ред. Я. Я. Зутиса и др. – М., 1958. – Т. 5. – С. 389.

⁹ Абоский мирный договор 1743 г. // Полное собрание законов Российской империи. – СПб., 1830. – Собрание 1-е. – Т. 11. 1740–1743. – С. 844–845, 853–874.

¹⁰ История Швеции. – С. 250.

¹¹ Верельский мирный договор 1790 г. // Россия в XVIII веке // Исторические источники // Хронос // Sema.ru. – Доступный з: <<http://hrono.rspu.ryazan.ru/dokum/1700dok/1790verel.html>>.

¹² История Швеции. – С. 291.

¹³ Всемирная история / Под ред. Г. Б. Поляка, А. Н. Марковой. – М., 1997. – С. 275.

¹⁴ Кючук-Кайнарджийский мирный договор между Россией и Турцией 10 июля 1774 г. // Россия в XVIII веке // Исторические источники // Хронос // Sema.ru. – Доступный з: <http://hrono.rspu.ryazan.ru/dokum/1700dok/1774ru_tur.html>.

¹⁵ Россия. Полное географическое описание нашего отечества. – Т. 14. Новороссия и Крым. – С. 161.

¹⁶ Шушляникова, Н. Розповіді з історії Херсонського краю. – С. 5.

¹⁷ Колонизация // Энциклопедия Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона (1890–1916 гг.) (Список энциклопедических статей в алфавитном порядке). – Доступно с: <<http://gatchina3000.ru/brockhaus-and-efron-encyclopedic-dictionary/053/53265.htm>>.

¹⁸ Кабузан, В. Миграция в Российской империи / В. Кабузан. – Доступно с: <<http://www.rustrana.ru/article.php?nid=18387>>.

¹⁹ Писаревский, Г. Г. Из истории иностранной колонизации в России в XVIII в. (По неизданным архивным документам). – С. 22.

²⁰ Рыбаковский, Л. Л. Миграция населения. Три стадии миграционного процесса (Очерки теории и методов исследования). – С. 105. – Доступно с: <<http://www.i-u.ru/biblio/archive/migracia/4.aspx>>.

²¹ Плева, И. Р. Немецкие колонии на Волге во второй половине XVIII века. – С. 49.

²² *Наулко, В. И.* Развитие межэтнических связей на Украине (историко-этнографический очерк). – С. 21.

²³ *Миллер, Д. П.* Заселение Новороссийского края и Потемкин / Д. П. Миллер. – Х., 1895. – С. 44.

²⁴ Очерки истории немцев и меннонитов Юга Украины (конец XVIII – первая половина XIX в.) / Под ред. С. И. Бобылевой. – Д., 1999. – С. 14; *Плеве, И. Р.* Немецкие колонии на Волге во второй половине XVIII века. – С. 49–51.

²⁵ *Кабузан, В. М.* Немецкое население в России в XVIII – начале XX вв. (численность и размещение) / В. М. Кабузан // Вопросы истории. – 1989. – № 12. – С. 22.

²⁶ *Штах, Я.* Очерки из истории и современной жизни южнорусских колонистов / Я. Штах. – М., 1916. – С. 1.

²⁷ *Багалец, Д.* Колонизация Новороссийского края и его первые шаги по пути культуры. – С. 31–32.

²⁸ *Дружинина, Е. И.* Северное Причерноморье в 1775–1800 гг. / Е. И. Дружинина. – М., 1959. – С. 53.

²⁹ *Шушляникова, Н.* Розповіді з історії Херсонського краю. – С. 6–8; Россия. Полное географическое описание нашего отечества. – Т. 14. Новороссия и Крым. – С. 161–162.

³⁰ *Платонов, В.* Колонисты / В. Платонов // Зеркало недели. – 1997. – № 47 (164). – 22–28 ноября.

³¹ *Загоровский, Е. А.* Иностранная колонизация Новороссии в XVIII веке (По поводу исследования проф. Г. Г. Писаревского «Из истории иностранной колонизации России в XVIII веке». – Москва, 1909) / Е. А. Загоровский. – О., 1913. – С. 2.

³² *Клаус, А.* Наши колонии. Опыт и материалы по истории и статистике иностранной колонизации в России. – СПб., 1869. – Вып. 1. – С. 7–9.

³³ Там же. – С. 14.

³⁴ *Турченко, Г. Ф.* Історія рідного краю / Г. Ф. Турченко, А. В. Бойко. – Запоріжжя, 2000. – С. 14.

³⁵ *Кабузан, В.* Миграция в Российской империи.

³⁶ *Toews, A. A.* Mennonite Martyrs (People Who Suffered for Their Faith. 1920–1940) / A. A. Toews. – Winnipeg; Hillsboro, 1990. – P. 26–30.

³⁷ *Скальковский, А.* Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае. – С. 34–35; *Скальковский, А.* Опыт Статистического описания Новороссийского края. – Ч. 1. География, этнография и народоисчисление Новороссийского края. – С. 227–228.

³⁸ *Загоровский, Е. А.* Иностранная колонизация Новороссии в XVIII веке... – С. 3.

³⁹ *Rudling, A.* Ukrainian Swedes in Canada: Gammalsvenskby in the Swedish-Canadian Press 1929–1931. – Vol. 15 (2005). – P. 62–91 / A. Rudling. – Доступно с: <http://lettuce.tapor.uvic.ca/cocoon/journals/scancan/article.htm?id=rudling_1_15>.

⁴⁰ *Hedman, J.* Gammalsvenskby. The true story of the Swedish settlement in the Ukraine / Jörgen Hedman. – Доступно з: <<http://www.svenskbyborna.com/>>

⁴¹ Немцы Херсонщины. – Доступно з: <<http://www.archives.gov.ua/Publicat/Documents/Herson/php/>>.

⁴² Шушляникова, Н. Розповіді з історії Херсонського краю. – С. 11.

⁴³ Загоровский, Е. А. Иностранная колонизация Новороссии в XVIII веке... – С. 12.

⁴⁴ Багалей, Д. Колонизация Новороссийского края и его первые шаги по пути культуры. – С. 90.

⁴⁵ Шушляникова, Н. Розповіді з історії Херсонського краю. – С. 14-15.

⁴⁶ Каппелер, А. Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад. – С. 126.

Надійшла до редколегії 11.02.2008 р.

О. Є. Ткаченко

ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКТОР ЯК ПРИВІД ДО ПЕРЕСЕЛЕННЯ МЕНОНІТІВ У КАНАДУ В 70-х рр. ХІХ ст.

Висвітлюються природно-кліматичні умови Канади в 70-х рр. ХІХ ст. Показані основні причини та етапи дослідження західних регіонів країни канадським урядом. Проаналізований природно-географічний фактор, який вплинув на менонітську еміграцію з Південної Росії.

Міграція, або просторове переміщення населення, являє собою складний історико-демографічний процес, який впливає на сучасне суспільство, а також на політичне та економічне життя багатьох країн світу.

Існує багато факторів міграційного процесу і одним з них є природно-географічний. Цьому фактору, на жаль, дослідники приділяють незначну увагу, хоча в історії існує багато прикладів, коли саме цей чинник відігравав вирішальну роль у міграційному процесі, наприклад, під час Великих географічних відкриттів; «золотої лихоманки» в Америці; освоєння Далекого Сходу та інші. Якщо ж брати міграцію менонітів з Південної Росії до Північної Америки, то цей фактор не